

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«СОЦІАЛЬНА РОБОТА
З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ»**

Виконала:
студентка Sz1-М 18 групи
Яременко Тетяна Вячеславівна

Керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Мельник Л.П.

Рецензент:
кандидат психологічних наук, доцент
Славіна Н.С.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	6
1.1. Поняття «внутрішньо переміщена особа», його соціальна і правова дефініції.....	6
1.2. Нормативно-правова база соціального захисту ВПО.....	14
1.3. Характеристика соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб.....	20
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ II. СТРАТЕГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО НОВОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА	26
2.1 Аналіз стратегій і викликів соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами.....	26
2.2 Держава, волонтери та міжнародні організації як інститути, що сприяють адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	31
2.3 Аналіз результатів дослідження громадської думки щодо ставлення до внутрішньо переміщених осіб та особливостей їх адаптації.....	37
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ III. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК ОБ’ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	52
3.1 Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.....	52
3.2 Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами....	59
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВОК	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в нашій державі постала внаслідок російської агресії в Криму та подій на Сході України. Українці змушені були покинути свої домівки, щоб уникнути збройних конфліктів і насильства.

Частина постраждалих осіб звернулася за притулком до країн Євросоюзу, США, Канади та інших країн, але більшість утікачів стали внутрішніми переселенцями. На сьогодні у зв'язку з періодичністю та інтенсивністю бойових дій кількість ВПО з Донецької та Луганської областей та АР Крим перевищила один мільйон осіб. Подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення загрожує відсутність перспектив швидкого відновлення контролю держави над територіями.

Вимушене переміщення громадян, призводить до існування проблем розміщення, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, працевлаштування, доступу до освіти, соціально-культурної реінтеграції тощо. З цих питань окремих заходів щодо вирішення проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб докладають органи державної влади, також у контексті цього зусилля докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни.

Значна кількість наукових розвідок розкриває окремі аспекти проблеми внутрішньої міграції в кризові періоди. Так, соціальні аспекти цієї проблеми розкриваються в працях А.А. Акмалової, Н.П. Бочкора, Є.В. Дубровської, О.В.Залеської та інших. Дослідженню психологічних факторів внутрішньої міграції присвячені роботи О.О. Блінової, Д.Н. Ісаєва, В.Г. Панка, Я.М. Раєвської.

Демографічні ситуації, пов'язані з внутрішньою міграцією, досліджували О.В. Залеська, О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький. Особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту

внутрішньо переміщених осіб вивчали А.П. Бущенко, О.А. Мартиненко, Г.С. Гудвін-Гілл .

Однак, слід зауважити, що для комплексної підтримки правового статусу внутрішньо переміщених осіб в умовах сьогодення не має необхідного потенціалу щодо реалізації термінових заходів і приватних ініціатив, що зумовило вибір теми дипломної роботи магістра **«Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами»**.

Мета дослідження – розкрити зміст, форми та напрямки соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Гіпотеза дослідження – соціальна робота повинна бути гнучкою й реагувати на появу нових вразливих груп, нових потреб або суспільних викликів. Арсенал її інтервенцій перебуває у стані постійного розвитку, що зумовлює необхідність вивчення тих практик, які мали б позитивні результати, та здійснювати критичну рефлексію теоретико-методологічного обґрунтування діяльності фахівців соціальної сфери.

Об’єкт дослідження – соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження – зміст, форми та напрямки соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Завдання дослідження:

- розкрити поняття внутрішньо переміщених осіб та соціально-психологічні особливості їх адаптації;
- дослідити громадську думку щодо ставлення до внутрішньо переміщених осіб та особливостей їх адаптації;
- проаналізувати зміст, форми, напрямки роботи фахівця соціальної сфери з ВПО;
- розробити кейс-менеджмент у роботі фахівця соціальної сфери з ВПО.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, опитування, контент-аналіз, синтез, узагальнення, статистичні методи кількісної та якісної обробки отриманих результатів.

Експериментальна база: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Кам'янець-Подільського ЦСССДМ.

Теоретична значущість полягає в аналізі поняття внутрішньо переміщених осіб; розкритті соціально-психологічних особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб та дослідженні громадської думки щодо ставлення до внутрішньо переміщених осіб та особливостей їх адаптації.

Практичне значення полягає в обґрунтуванні змісту, форм, напрямків роботи фахівця соціальної сфери з ВПО та розробці кейс-менеджменту у роботі фахівця соціальної сфери з ВПО.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами».

Структура роботи: робота має вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-практичний аналіз соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами дав нам можливість зробити наступні висновки.

Проблема внутрішньо переміщених осіб в останні роки викликає занепокоєння міжнародного світового співтовариства, оскільки перетворилася в одну з найбільш гострих політичних і гуманітарних проблем. Основу законодавчої бази ВПО становлять нормативні документи, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» і Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Важливим для роз'яснення сутності поняття «внутрішньо переміщена особа» у контексті міжнародно-правових норм і стандартів у ході дослідження став «Довідник по захисту внутрішньо переміщених осіб».

Внутрішньо переміщені особи – це особи, або група осіб, які змушені покинути своє місце проживання в результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, з метою уникнення порушень прав людини, воєнного конфлікту, жорстокого поводження і потребують правового та соціального захисту держави. Основними ознаками категорії «вимушено переміщені особи» можемо визначити такі: наявність громадянства України; право на постійне місце проживання в Україні; наявність у особи об'єктивних підстав покинути адміністративно-територіальну одиницю України, на якій вона постійно проживала, та переїхати до іншої частини країни; потреба у правовому та соціальному захисті держави; збереження всіх конституційних прав громадянина України. На допомогу ВПО спрямовані значні сили волонтерів, громадських і міжнародних організацій, найбільшу участь у врегулюванні прав та забезпеченні правового захисту ВПО повинна відігравати все ж таки держава.

Основними соціальними проблемами є: проблеми суб'єктів внутрішньої міграції; проблеми сімей суб'єктів внутрішньої міграції; проблеми держави й суспільства, зумовлені внутрішньою міграцією в Україні. Невирішеними проблемами, які залишилися і ще й досі актуальними виступають: дискримінація ВПО внаслідок недоліків законодавчих та підзаконних актів та адміністративної практики; житло для переселенців; працевлаштування.

Аналіз практики підтримки переселенців продемонстрував, що волонтерським організаціям бракує системного підходу та кваліфікованих фахівців. Залучення ж міжнародних донорських організацій, хоча воно є важливим для розв'язання матеріальних проблем, не може підміняти налагодження адекватної національної відповіді на кризу, зумовлену військово-політичним конфліктом. Ще одним викликом, що постав перед соціальною роботою, можна вважати філософію побудови системи соціальної інтеграції ВПО.

У роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання. За тривалістю їх можна умовно поділити на: короткострокові (кризове втручання, аустріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи); довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності». У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати, як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей; вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення

домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи.

Основним завданням державної політики захисту прав та надання допомоги ВПО має стати проведення на державному рівні інвентаризації всіх можливих джерел та видів інформації щодо ВПО, а також ефективного використання цієї інформації, правильного визначення потреб та можливостей переселенців. Найбільш істотним кроком від держави було запровадження комплексної державної програми підтримки та соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб на 2018-2019 роки. Вона передбачала об'єднання зусиль органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування, громадських та міжнародних організацій, закладів соціальної інфраструктури всіх форм власності стосовно захисту прав і вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб та формування механізмів компенсації внутрішньо переміщеним особам завданих морально-фінансових збитків внаслідок бойових дій та тимчасової окупації частки території України.

Значну частину роботи щодо допомоги біженцям взяли на себе волонтери і громадські організації, частково підтримані міжнародними партнерами. Основними напрямками допомоги від волонтерів стали: допомога продовольчими та споживчими товарами; інформація та поради; надання житла; психологічна реабілітація; пошук/надання роботи. Допомога від міжнародних організацій займає ключові позиції в сприянні вирішенню проблем внутрішньо переміщених осіб. Роль волонтерів та міжнародних організацій в сприянні адаптації для вимушених переселенців більша ніж роль держави, більшість проблем ВПО залишається невирішеним і це сприяє більше дезадаптації, ніж адаптації до нового соціокультурного середовища.

Наш досвід роботи з внутрішньо переміщеними особами в якості волонтерів у м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області дозволив нам дійти висновку, що результативність процесу адаптації ВПО залежить від багатьох чинників, серед яких, на наше переконання, вагоме місце посідає

характер сприйняття вимушених переселенців з боку місцевої громади, її готовності прийняти переміщених осіб як нових членів громади, а не просто тимчасових мешканців, з повагою поставитись до їх минулого, політичних переконань, організації побуту, мови спілкування тощо.

У дослідженні взяли участь 50 респондентів – мешканців м. Кам'янець-Подільський та району. Серед них: 60% осіб жіночої статі, 40% - чоловічої, за віком: 50% осіб до 25 років, 20% - 25- 45 років, 20% - 45- 65 років, 10% - понад 65 років, за родом занять – 10%. студенти, 20% службовці, 13% робітники, 7% - безробітні, 25% - пенсіонери, 15% - підприємці, 5% - військові. Опитування здійснювалося за підготовленою заздалегідь анкетною, яка складалася з 20 питань, спрямованих на визначення рівня загального ставлення до ВПО та їх проблем; визначення потенціалу допомоги ВПО з боку місцевих мешканців; пропонувалися респондентам і деякі провокативні питання, які дозволяли з'ясувати, чи існує диференціація серед населення стосовно ставлення до переселенців зі сходу України і чим вона пояснюється.

Отримані у ході даного дослідження результати дозволяють стверджувати, що значна частина місцевих мешканців толерантно ставляться до внутрішньо переміщених осіб, готові прийти їм на допомогу, розуміють їх потреби і проблеми. Проте люди не готові витратити на це значні власні ресурси. І причина тут може критися не тільки у певних психологічних підвалинах, але й у фінансовому становищі української громадськості, яке на даний момент невпинно погіршується.

Наступне дослідження, де респондентами виступили вже ВПО, а метою його проведення стало з'ясування особливостей їх адаптації у місцевих громадах та визначення чинників, які можуть її гальмувати (проблем, з якими стикаються діти з числа ВПО та їх батьки) проводилось шляхом анкетування та інтерв'ювання двох груп респондентів – учнів з числа ВПО та їх батьків. За структурою та характером запитань анкети для батьківської та учнівської аудиторії відрізнялися, однак ряд запитань мали подібний зміст. Оскільки дана категорія респондентів – це батьки школярів, для нас важливо було

з'ясувати, чи виникали у них проблеми при влаштуванні у навчальний заклад та якими були ці проблеми. Отже, наявність проблем у цій сфері не зазначив жоден з респондентів.

Тривожним, на наш погляд, виявився факт, що значна кількість батьків не звертається по консультації і поради до фахівців шкільної соціально-психологічної служби, не розглядає можливість діагностування у дитини посттравматичного синдрому.

У навчальних закладах створені комфортні умови для навчання дітей з числа ВПО. Ставлення до дітей, за їх оцінками, як з боку однокласників, так і вчителів, є нормальним. Максимальний відсоток осіб, які відчувають певні проблеми не перевищує 10%. Порівняльний аналіз відповідей батьків і дітей на запитання щодо адаптації дитини до нового шкільного середовища свідчить про достовірність отриманих даних, оскільки ці відповіді є схожими. Однак варто зауважити, що відповіді батьків загалом є більш критичними, схильними до певного негативізму. Діти ж, навпаки, схильні до більш позитивного сприйняття нового шкільного середовища та проблем, пов'язаних із адаптацією до нього.

Позитивним можна вважати те, що жоден із опитаних (ані батьки, ані діти) не відзначив відчуття агресії з боку оточуючих. Низка інших негативних відчуттів не перевищує показника 5-10%. Однак, саме цей показник, на наше переконання, не може свідчити про цілковиту відсутність упередженості приймаючих громад стосовно ВПО, особливо з огляду на власний досвід роботи з ВПО на волонтерських засадах.

Разом із тим вважаємо, що на фоні багатьох негараздів, які відбуваються сьогодні в школах, позитивна атмосфера прийняття цих дітей та відсутність щодо них проявів стигмації у навчальних закладах – це вже вагомий результат проведеної соціальної роботи і тло, на якому буде відбуватися соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.

Соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами розуміємо як складову професійної соціальної роботи, спрямованої на вирішення основних проблем, які виникають у зв'язку зі зміною соціального та культурного середовища, а також труднощами соціального, психологічного, економічного, освітнього характеру, які потребують негайного вирішення. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами повинна здійснюватися за різними напрямками відповідно до проблем, які виникають у ВПО внаслідок зміни соціального та культурного середовища життєдіяльності. Основними напрямками практичної роботи з ВПО вважаємо такі: соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, соціально-економічний, матеріальний, соціально-інформаційний та соціально-трудоий. Функціями, що виконує фахівець соціальної сфери в процесі роботи з ВПО, виступають: діагностична; прогностична; попереджувально-профілактична (або соціально-терапевтична); правозахисна; соціально-педагогічна; психологічна (або соціально-психологічна функція); соціально-медична; соціально-побутова; комунікативна; організаційна.

У соціальній роботі кейс-менеджмент визначають як метод, відповідно до якого професійний соціальний працівник здійснює оцінку потреб клієнта та його сім'ї, організовує, координує, проводить моніторинг, представляє інтереси клієнта задля задоволення його потреб, з подальшою оцінкою цих дій. У роботі з ВПО можливим є застосування різних моделей, проте найактуальнішим буде застосування зосередженої на сильних сторонах моделі та універсальної брокерської моделі кейс-менеджменту. Як уже зазначалося вище, при виборі моделі обов'язково слід враховувати особливості та потреби цільової групи. Метод кейс-менеджменту передбачає комплексну допомогу для клієнта та активізацію його внутрішніх ресурсів. Цінність методу також полягає в тому, що для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб соціальний працівник забезпечує ВПО індивідуальною підтримкою відповідно до їхніх потреб, може

використовувати різні стратегії в період роботи, забезпечує внутрішньо переміщених осіб актуальною інформацією щодо державних гарантій, гуманітарної допомоги, координує отримання всіх послуг клієнтами. Окрім цього, кейс-менеджмент передбачає допомогу клієнтові щодо інтеграції в громаду, а в разі припинення конфлікту на території постійного місця проживання допоможе підготувати ВПО до повернення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація, дезадаптація і реадaptaція людини [Електронний ресурс] : – Режим доступу до журн.:<http://www.ukrainereferat.org>.
2. Акмалова А.А. Социальная работа с мигрантами и беженцами. Учеб. пособие / отв. ред. П.Д. Павленко. М.: ИНФРА. М, 2008. 220 с.
3. Андріченко Л. В. Законодавство у сфері міграції: проблеми і перспективи. Журнал російського права, 2006. № 1.
4. Андріченко Л.В. Біженці і вимушені переселенці. Держава і право, 1995. 144 с.
5. Анісімова Т. Є., Стешенко В. М. Забезпечення прав біженців та шукачів притулку в Україні: аналіт. доп. за результатами дослідж. стану дотримання прав шукачів притулку та біженців в Україні. Донецьк: Норд-Прес, 2004. 82 с.
6. Ануфрієва Л.П. Міжнародне приватне право. М., 2008. С. 688.
7. Ахерн Ф. Социальная работа с детьми беженцев. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. Москва-Тула, 1991. С. 78–85.
8. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
9. Бойко А.М. Соціальна робота. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2004. 224 с.
10. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. К., 2016. 248 с.
11. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. К.: Академія, 2002. 412 с. 11
12. Вехда А. А. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики. Юридичний журнал, 2006. №11. С.9–12.

13. Вимушене переселення [Електронний ресурс]. Основные этапы работы над делом заявителя на статус беженца в Евросоюзе. Режим доступа до журн.: <http://bukvar.su>.
14. Вимушені мігранти: інтеграція і повернення / За ред. В.А.Тішкова. М., 1997. 308 с.
15. Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>
16. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2015. Вип. 15. С .124–131.
17. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький. Молодий вчений, 2014. № 10(13)(2). С. 124-126 .
18. Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні [Електронний ресурс]. Інституційний репозитарій КНЕУ.
19. Вороніна Н. А. Міжнародне право і проблеми правового регулювання положення внутрішньо переміщених осіб. Юрист – міжнародник. 2005, № 3. С. 20–24.
20. Гожій І.О. Проблеми правового регулювання статусу внутрішньопереміщених осіб. Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. 12 Політологія. Соціологія. Право.: Зб. наук. праць. Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2016. С. 45-51.
21. Грабар Н. М. Адміністративно-правове забезпечення статусу біженців в Україні: автореф. дис. канд. юрид. Наук. Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Львів, 2007. 16 с.

22. Деякі питання визначення статусу біженців та надання їм права притулку/ Я. А. Савченко. Вісник Академії адвокатури України, 2011. Число 3. С. 214-217.
23. Закіров М. Деякі аспекти розв'язання проблем внутрішньопереміщених осіб [Електронний ресурс]. Резонанс, 2016. № 39. С. 5-10.
24. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. Режим доступу до журн.: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
25. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
26. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Права Людини в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу до журн.: <http://www.khpg.org>.
27. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 256 с.
28. Зміст і форми роботи соціального педагога з різними типами сімей [Електронний ресурс]. Режим доступу до журн.: <http://refoteka.ru>.
29. Інформація для внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/info/>
30. Кашуба Я. М. Роль державної служби зайнятості у поверненні внутрішньо переміщених осіб до продуктивної зайнятості. Ринок праці та зайнятість населення, 2015. № 1. С. 4-6.
31. Ковалишин І. Г. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії і практики: дис. канд. юрид. наук / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2005. 198 с.
32. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. М.: Изд. центр «МарТ», 2005. С. 174.

33. Конвенція про статус біженців [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011
34. Лазос Г. П. Особливості надання психологічної допомоги внутрішнім переселенцям з Криму. Психологія, 2015. №3. С. 146-152.
35. Лебедева Н.М. Соціальна психологія етнічних міграцій. М., 1993. 93 с.
36. Леонтьев Д. А. Тест життєстійкості. М. : Смысл, 2006. 63 с.
37. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. – 2-ге вид., доп.. К.: МАУП, 2003. 168 с.
38. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: Монографія. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
39. Максимова Н. А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців [Електронний ресурс]. Режим доступу до журн. : <http://yandex.ua>.
40. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані, 2015. № 8. С. 6-11.
41. Методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка [Електронний ресурс]. Ваш психолог. Режим доступу до журн.: <http://www.psy.rv.ua>. 14
42. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців: Практикум для студ. Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців; Інститут прикладних гуманітарних досліджень. Харків: Яшма, 2003. 180 с.
43. Морозов І.А. Про вимушених переселенців і цивільних правах. Громадянин і право, 1999. 125 с.
44. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». Укр. Соціум, 2015. № 1. С. 134-141.

45. О. В. Задорожній. Біженці. Українська дипломатична енциклопедія: У 2–х т. К: Знання України, 2004. Т.1. 760с.
46. Основи психологічного консультування: навч.-метод. посіб. Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. 272 с.
47. Основи соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вузів / За ред. Н. Ф. Басова. М.: Видавничий центр «академія», 2004. 288 с.
48. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
49. Павленко М.І. Біженці та переміщені особи. Енциклопедія історії України : у 10 т. Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2003, Т. 1 : А-В. 688 с
50. Порядок набуття статусу біженця за українським законодавством. Актуальні проблеми держави і права, 2014. Вип. 73. С. 72-76.
51. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / уклад.: Волошин П.В., Шестопалова Л.Ф., Підкоритов В.С. та ін. Харків, 2002. 47 с.
52. Прояв особистісних особливостей дітей біженців і вимушених переселенців в совладання з акультураційним стресом [Електронний ресурс]. Психологія. Режим доступу до журн.: <http://bukvar.ua>.
53. Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы /под ред. Солдатовой Г.У. М.: Смысл, 2001. 279 с.
54. Раєвська Я.М. Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019.
55. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Укр. Соціум, 2015. № 2. С. 65-72.

56. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа, 2015. № 2(2.2). С. 154-159.
57. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.].К. : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
58. Соціальна робота: В 3 ч. К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – Ч.2: Теорія та методи соціальної роботи/ А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко, О. С. Брижовата та ін.; за ред. Т. В. Семигіної, І. М. Григи, 2004. 224 с.
59. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців: навч. мет. посіб. [О. А. Возіянова, Григоренко О.П., Гуцаленко Т.В. та інші]. К.: ВГО «Розрада», 2012. 130 с.
60. Тарабрина Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу. СПб.: Пітер, 2009. 272 с.
61. Теория права и государства: Учебник для вузов. М. БЕК, 1996. 305 с. 16
62. Технологии социальной работы с различными группами населения: учебное пособие / И. А. Потапова, Г. Х. Мусина-Мазнова. Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2013. 192 с.
63. Технології соціальної роботи з різними групами населення: Навчальний посібник / П. Д. Павленок, М. Я. Руднева. М. : ИНФРА М, 2009. 272 с.
64. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. Молодий вчений, 2014. № 10(13)(2). С. 124-126.
65. Тодорович И. Беженцы в мире: 2002. Достижения и проблемы / И. Тодорович, Ю. Моргун. Белорусский журнал международного права и международных отношений, 2003. № 2.
66. Уханова Н. С. Інформаційно-психологічна безпека особистості суспільства та держави. Правова інформатика, 2013. № 3 (39). С. 91-94.

67. Фирсов М. В. Теория социальной работы. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 432с.
68. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. Соціально-політичний журнал «Перспективи». О., 2001. № 3 (15). С. 46-47.
69. 71.Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. Соціально-політичний журнал «Перспективи». Одеса, 2001. № 3 (15). С. 4-50.
70. Щербатих Ю. В. Психологія стресу і методи корекції. СПб.: Пітер, 2006. 256 с.
71. Global Protection Cluster Working Group. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010 p. 545 с
72. Rajan Menon, Eugene B. Rumer, (англ.) Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order. – The MIT Press, 2015.
73. Thomas D. Grant, (англ.) Aggression against Ukraine. Territory, Responsibility, and International Law. – Palgrave Macmillan, 2015.
74. Ukraine IDP Figures Analysis Internal Displacement / Monitoring Centre (IDMC) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.internaldisplacement.org/europe-the-caucasus-and-central-asia/ukraine/figuresanalysis>
78. Wyman, Mark. Dps: Europe's Displaced Persons, 1945-1951 / Mark Wyman. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998. С. 13-14.